שם המחקר: "תג הזהב" או "תג פח אשפה"? תג חניה כפול לרכב נכה בישראל: תפיסות של מקבלי השירות המוגבלים בניידות פיזית והמורשים לשימוש בתג מטעמם.

- **שנה :** 2026
- **סוג מחקר :** תזה
- **מס' קטלוגי :** 890-821-2025
- **שמות החוקרים:** אורית מועלם, בהנחיית: פרופ' שירלי ורנר.
- **רשות המחקר:** בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית.

<u>תקציר מנהלים</u>

רקע תאורטי ומטרות המחקר

תפיסת המוגבלות עברה במהלך השנים תמורות משמעותיות מ"מודל רפואי" הרואה במוגבלות פגם ביולוגי הדורש ריפוי ושיקום (הולר, 2023), אל "מודל חברתי" הממסגר את המוגבלות כתוצר של הבניה חברתית ומעביר את האחריות לשינוי מהפרט אל החברה (Oliver, 1992). עם זאת, המודל החברתי זכה לביקורת בשל התעלמותו מהממד הפיזי והכאב, ובשל התייחסותו הגורפת לכלל סוגי המוגבלויות כקבוצה אחידה, מבלי להבחין בין הצרכים השונים של כל תת קבוצה (הולר, 2018; Williams, 1999). בתגובה לביקורת זו התפתחו גישות אינטגרטיביות, ובראשן מודל ה-ICF (International Classification of) Functioning של ארגון הבריאות העולמי, המשלב באופן הוליסטי תפיסה ביו-פסיכו-סוציאלית ורואה במוגבלות רצף דינמי המושפע ממערך ההקשרים בחייו של האדם (WHO, 2001).

במקביל להתפתחות התיאורטית, חלה בישראל התקדמות משפטית בתחום זכויות האזרח לאנשים עם מוגבלות - מחקיקת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות התשנ"ח–1998, ועד אשרורה של ישראל את אמנת האו"ם ב-2012 (משרד המשפטים, 2017). אף על פי כן, נותר פער בין החזון המשפטי ושיח הזכויות למציאות בשטח, כאשר אנשים עם מוגבלות ממשיכים להתמודד עם חסמים ואפליה המונעים את השתתפותם המלאה בחברה (פורום החברה האזרחית לקידום האמנה הבינלאומית בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות בישראל, 2023).

פער זה בין ההכרה בזכויות לבין מימושן במציאות מתחדד בתחום הניידות והנגישות, ובפרט בהקשר של תג החניה לרכב נכה, המהווה כלי בסיסי ומרכזי בחייהם של אנשים עם מוגבלות פיזית בניידות ומוסדר בחוק חניה לנכים. זכות זו מקנה למחזיקים בה שורה של הטבות לרבות כפילות התג המוענקת בישראל. בשנה וחצי האחרונות חלו שינויים מהותיים במדיניות הזכאות לתג, על רקע חשיפת פרשיות הונאה וביקורת ציבורית רחבה על כשלים בניהול מערך התגים ובראשם סוגיית כפילות התג (רביד, 2024). נכון למועד סיום המחקר, השינויים

מצויים עדיין בתהליך לקראת גיבוש רפורמה חדשה ומלווים בחוסר שקיפות לציבור ובפגיעה ישירה בזכאים לתג (מעריב אונליין, 2025).

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון לעומק את סוגית תג החניה, מבעד לעדשה דואלית המשלבת את קולם של אנשים עם מוגבלות פיזית בניידות, לצד קולם של מורשי השימוש לתג. תחום זה חסר עוגן אמפירי מספק ובייחוד בכל הנוגע לנקודת מבטם של מורשי השימוש הנבחנת לידיעתנו במחקר זה לראשונה. בחינת שתי הקבוצות מציבה במרכז את הכפילות המובנית בחקיקה ואת המשמעויות המורכבות הנגזרות ממנה, תוך התמקדות בהיבטים רחבים יותר הכרוכים במימוש הזכות. היבטים אלו נועדו לשפוך אור על שאלות המחקר אשר בחנו את משמעות התג עבור המשתמשים בו, את האתגרים הניצבים בפניהם ואת האופן שבו השימוש מעצב את זהותם. לבסוף, נבחנו האפשרויות העולות מן השטח לשינוי מערכתי בתחום.

שיטת המחקר

מחקר זה נערך בגישה איכותנית המשלבת פרדיגמה פנומנולוגית וביקורתית. שילוב זה נועד להבין את התופעה על בסיס חקירת החוויה האנושית הסובייקטיבית, לצד בחינת יחסי הכוח השזורים באופן גלוי וסמוי בהקשר של תג החניה. במחקר נטלו חלק 20 נשים וגברים שחולקו לשתי קבוצות שוות: קבוצה אחת של זכאי תג החניה בעלי מוגבלות פיזית בניידות, וקבוצה שנייה בעלי הראשה לשימוש בתג מטעמם. כלל המשתתפים ייצגו מגוון גילאים ולקויות, השתייכו למזרים שונים בחברה היהודית, התגוררו בערים שונות בישראל והחזיקו בתג לפחות שישה חודשים. המשתתפים גויסו באמצעות דגימת נוחות וכדור שלג. על בסיס שאלות המחקר נבנו שני מדרכי ראיון בהתאמה לכל אחת מקבוצות המשתתפים והנתונים נאספו בעזרת ראיונות עומק חצי מובנים שהוקלטו ותומללו במלואם. הטקסטים נותחו באמצעות ניתוח תמטי אינדוקטיבי, במטרה לזהות דפוסים משותפים ולהפיק תובנות מוכללות.

לשם דיוק אמינות המחקר הוקדש פרק לפרספקטיבה של החוקרת, הפורט את נקודת המוצא הייחודית שלה ואת ההצטלבויות בין מיקומים וזהויות שעשויות להשפיע על תהליך המחקר. בהתאם, נעשתה רפלקציה מתמשכת במטרה לצמצם הטיות ולייצג באופן נאמן את קולות המשתתפים. נוסף על כך, ננקטו מספר צעדים נוספים ובהם, קבלת משוב מהמשתתפים שבעקבותיו בוצע תיקון ששולב בגרסה הסופית, וכן ביקורת עמיתים וליווי מקצועי של המנחה פרופ' שירלי ורנר לאורך כל שלבי המחקר. תהליך המחקר תועד באופן מפורט במטרה להבטיח שקיפות ולאפשר לקוראים לעקוב באופן ברור אחר ההחלטות שהתקבלו במהלכו.

המחקר אושר על ידי ועדת האתיקה של האוניברסיטה העברית. כלל המשתתפים חתמו על טופס הסכמה מדעת ומילאו שאלון פרטים דמוגרפיים. שמות המשתתפים שונו ופרטים מזהים אחרים הוסוו, על מנת לשמור על הסודיות. לנוכח הרגישות האישית והמוסרית של נושא המחקר, החוקרת הייתה ערה לסימני אי נוחות או מצוקה שעלו במהלך הראיונות, והייתה נכונה להפסיק את הריאיון במידת הצורך ולהפנות את המשתתפים למקורות סיוע מתאימים.

ממצאים עיקריים

כלל הנתונים שנאספו בראיונות מופו וסווגו לשלוש תמות מרכזיות המרכיבות יחד פסיפס עשיר של משמעויות. תמות אלו שופכות אור על שאלות המחקר ומעלות על פני השטח את קולם של אנשים עם מוגבלות פיזית בניידות. התמה הראשונה עוסקת ב"מרחב הפיזי" של התג, וחושפת פער בין המשמעות המיטיבה המיוחסת לו לבין תרומתו המוגבלת בפועל. פער זה נובע מהאתגרים הרבים בשטח, המקשים על מימוש הזכות, וכן מתופעת השימוש לרעה בתג. התמה השנייה מתמקדת ב"מרחב הסובייקטיבי", המתהווה ביחסי הגומלין של הפרט עם מעגלים שונים, החל מהמעגל הפנימי-מוסרי, דרך הזהות העצמית והחברתית ועד למעגל המערכתי-חיצוני. בתוך כך, הממצאים חושפים את המורכבות הייחודית של מנגנון התג הכפול, המאפשר שימוש לגיטימי לצד שימוש בלתי חוקי. מציאות זו כפי שנמצא מעוררת חשדנות, פיקוח והיררכיה המייצרת ניכור פנים קהילתי. התמה השלישית עוסקת ב"מרחב הפורוספקטיבי" הצומח מתוך אתגרי התג. תמה זו מציגה עמדות שונות סביב האפשרות לשינוי עתידי, הן בפן החברתי והן בפן המערכתי, ומציעה כיווני פעולה ורעיונות מעשיים לקידום מציאות הוגנת, נגישה ומותאמת יותר.

דיון וסיכום

הדיון מצביע על כך שמנגנון תג החניה אינו רק הסדר מנהלי למימוש הזכות לניידות, אלא זירה מורכבת של יחסי כוח אסימטריים. בראש ובראשונה, מדובר בכוח הפועל "מלמעלה למטה" במסגרתו המערכת המוסדית מחזיקה בסמכות להעניק את הזכות, ובד בבד לקבוע את תנאי מימושה. באמצעות מודל "קוביית הכוח" הודגם כיצד רמות הכוח, זירותיו וצורותיו משתלבות זו בזו ותורמות להיווצרותה של סטיגמה מבנית באופן גלוי וסמוי. המשגה זו של סטיגמה מבנית מוצעת כאן בהקשר של מוגבלות פיזית ולראשונה בהקשר של משאב בירוקרטי דוגמת תג החניה. בכך היא מרחיבה את הדיון במושג הסטיגמה המבנית אל זירה מוסדית יומיומית, ומאפשרת לזהות כיצד כלי מנהלי שנועד להבטיח נגישות וניידות עשוי בו זמנית, לייצר חסמים, פיקוח והדרה בחסות החוק. מנקודת מבט זו, מקור הדיכוי אינו נעוץ במגבלה הפיזיולוגית כשלעצמה, אלא במבנים חברתיים ומוסדיים הפועלים באופן אקטיבי או פסיבי, ומייצרים תלות, עמדות מפלות ויחסי כוח המגבילים את הגישה למשאבים ואת האפשרות להשתתפות שוויונית במרחב החברתי.

לצד הכוח הכופה הפועל מלמעלה, מתקיים גם תהליך הפוך, כוח הנבנה "מלמטה למעלה" וממופה אף הוא במודל המוצג. כוח זה פועל ככוח נגדי לסטיגמה המבנית, שכן הוא מאפשר למשתמשי התג לרכוש ידע, ניסיון וכלים הנצברים מתוך התנסות מתמשכת במפגש עם המערכת. משאבים אלה מתורגמים לחיזוק הסוכנות והמסוגלות של משתמשי התג, ומאפשרים להם לפעול ולעיתים אף לערער על הסדרים קיימים. במחקר, סוכנות זו באה לידי ביטוי בשני מישורים. במישור המערכתי, בלט הידע המצטבר מתוך ההתנהלות היומיומית מול כשלים וחסמים ביורוקרטיים, אשר שימש בסיס לפיתוח פרקטיקות של התנגדות ואקטיביזם במרחב הציבורי, הן הממשי והן המקוון. במישור החברתי, התגובות נחלקו לשני כיוונים: מחד, פעולות של הסברה, העלאת מודעות וחינוך, המבטאות ניסיון אקטיבי להתמרת חוויית חוסר האונים לאזורי פעולה שבהם טמון פוטנציאל לתקווה ולהשתנות.

מאידך, בלטו גם פרקטיקות של שיטור אזרחי וחשדנות פנימית כלפי משתמשי תג אחרים, המתפרשות כניסיון למלא את הוואקום שנוצר בהיעדר אכיפה מוסדית מספקת, כאשר כפילות התגים אף מעצימה דינמיקה זו.

עם זאת, הממצאים מצביעים על כך שהכוח אינו מתחלק באופן שוויוני, שכן, עמדתם המוחלשת של אנשים עם מוגבלות, הנובעת בין היתר מהתמודדות מתמשכת עם אתגרי היומיום, מצמצמת את הפנאי, המשאבים והכוחות הזמינים לפעולה קולקטיבית ולשינוי מערכתי. לכך מצטרף המחיר הרגשי הכרוך במאבק, אשר עשוי לפגוע בתחושת המסוגלות ולצמצם את פוטנציאל השינוי הנתפס. זאת ועוד, הצעות השינוי העולות מן הפעולות האקטיביסטיות עצמן מצביעות במידה רבה על הכרחיותה של התערבות מערכתית, שכן יישומן מחייב הקצאת משאבים, שינויי מדיניות ותיקוני חקיקה. לפיכך, אף שהסוכנות מאפשרת לפרט לפעול ולנסות להשפיע על המערכת והחברה, מדובר בשלב ראשוני בלבד והיכולת לחולל שינוי מערכתי וממשי בכוחות עצמו נותרת מוגבלת.

המלצות

בהתבסס על ממצאי המחקר, נדרש שינוי מהותי במערך תגי החניה. שינוי זה אינו מתמצה רק בשיפור השירות, בהנגשת התהליכים, בחיזוק מנגנוני האכיפה ובהסרת חסמים, אלא מחייב בחינה מחודשת של מבנה מנגנון הזכאות הכפול ושל ההסדר הקושר את התג לרכב, לרבות הניתוק מזיקה זו והעברת הזכאות לאדם עצמו. כמו כן, נדרש לפתח ממשק מידע אינטגרטיבי בין הגופים המעורבים, הנותן מענה לפיצול הקיים באיסוף המידע ובניהולו, לצד הרחבת תשתיות החניה והגדלת ההיצע של מקומות חניה נגישים. במקביל, על קובעי המדיניות ומנהלי השירותים לעגן את שיקול הדעת בנהלים כתובים, להבטיח שקיפות, הנמקה והנגשה של תהליכי קבלת ההחלטות, ולפתח אסטרטגיות המבוססות על נתונים, הערכת השפעה ובקרה, בפרט לנוכח השינויים המקודמים במנגנון הזכאות ובמדיניות הקיימת.

הממצאים מחזקים בנוסף את הצורך בהרחבת השתתפותם של אנשים עם מוגבלות פיזית בניידות בעיצוב המדיניות ובקבלת ההחלטות, וזאת באמצעות יצירת מנגנונים פורמליים לשמיעת קולם ולשילוב הידע מניסיון חייהם. לצד תהליכי בקרה והערכה נקודתיים, נדרש להטמיע מנגנוני מעקב והערכה שיטתיים לבחינת יישום השינויים והשלכותיהם על אוכלוסיית הזכאים. יישום המלצות אלה עשוי לתרום לגיבוש מדיניות מותאמת והולמת יותר ברוח האמנה הבין לאומית, לחזק את ההגנה על זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות פיזית בניידות, להגביר את אמון הציבור במערכת ולשפר את האקלים השירותי והמערכתי.

לבסוף, מומלץ כי מחקרים עתידיים יעמיקו את הידע בתחום באמצעות שימוש במדגמים רחבים והטרוגניים יותר, לצד בחינת הקשר בין נגישות, ניידות וחניה לבין השתתפות בחיי היום יום. כמו כן, מומלץ לשלב שיטות מחקר משלימות ואנונימיות לצמצום הטיות ולחיזוק מהימנות הממצאים, לקדם מחקרים השוואתיים בין לאומיים, ולבצע מחקרי אורך או מחקרי חתך חוזרים במטרה לבחון את המדיניות ואת השפעות השינויים בה לאורך זמן.

<u>מילות מפתח:</u> נגישות, ניידות, חניה, תג חניה, רכב נכה, זכויות אנשים עם מוגבלות. מוגבלות פיזית. יחסי כוח. סטיגמה מבנית.

- לפריט המלא
- למאגר המחקרים של קרן שלם
- למאגר כלי המחקר של קרן שלם